

Gönderim Tarihi: 12.07.2017 Kabul Tarihi: 12.09.2017

**KATILIM BANKALARI İÇİN BİR İSLAMİ MİKROFİNANS
PROGRAMI ÖRNEĞİ: BANGLADEŞ İSLAM BANKASI
KIRSAL KALKINMA PROGRAMI**

Mücahit ÖZDEMİR*

Fatih SAVAŞAN**

**AN ISLAMIC MICROFINANCE EXAMPLE FOR
PARTICIPATION BANKS: ISLAMI BANK BANGLADESH
LIMITED RURAL DEVELOPMENT SCHEME**

Öz

Mikrofinans yoksulluğun azaltılmasında önemli araçlardan biridir. 1970'li yıllardan bu yana dünyada farklı organizasyonel modeller altında yoksullara yönelik mikrofinans hizmeti sunulmaktadır. Fakat konvansiyonel mikrofinansta işlemler faiz içerdiği için Müslümanların büyük bir kısmı bu hizmetlerden faydalanamamaktadır. Bu nedenle, faaliyetlerinde İslam'ın yasakladığı faiz ve garar (aşırı belirsizlik) unsurlarını içermeyen İslami mikrofinans kuruluşları tesis edilmiştir. İslami bankaların sosyal sorumluluk noktasında kendilerinden bekleneni yapmadıkları ve konvansiyonel bankalar gibi finansal hizmetlerden yoksulları yüksek risk ve maliyet nedeniyle dışladıkları yaygın olarak belirtilmektedir. Bununla birlikte mikrofinans alanında ilk akla gelen ülkelerden biri olan Bangladeş'te 1983 yılında kurulan Bangladeş İslam Bankası, bünyesinde mikrofinans programı bulduran sayılı İslami bankalardan biridir. 1995 yılında başlatılan Kırsal Kalkınma Programı ile başarılı bir şekilde yoksulluğun azaltılmasına yönelik mikrofinans programları sürdürülmektedir. Bu çalışmanın amacı iyi uygulama örneği olan Bangladeş İslam Bankası mikrofinans programlarının incelenmesi, tanıtılması ve bu noktada katılım bankaları için alınabilecek dersler, iyi uygulamalar ve tekliflerin sunulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İslami Finans, İslami Mikrofinans, Katılım Bankaları, Bangladeş İslam Bankası.

Abstract

Microfinance is one of the significant tools of poverty reduction. Since the 1970s, microfinance services for the poor have been provided under different organizational models in the world. However, a large proportion of Muslims cannot benefit from these services since conventional microfinance includes *riba* (interest) and *gharar* (excessive uncertainty). Therefore, Islamic microfinance

---

*Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Bölümü, e-posta: mucahitozdemir@sakarya.edu.tr.

**Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, e-posta: fsavas@sakarya.edu.tr.

institutions have been established. Islamic banks are intensively criticized that they do not meet the expectations in terms of social responsibility and exclude poor people from financial services. Islami Bank Bangladesh Limited (IBBL), established in 1983 in Bangladesh, is one of the few example of Islamic bank, which have microfinance program within its organization. Rural Development Scheme is the microfinance program of IBBL and have been successfully carried out. The aim of this study is to examine the microfinance programs of the IBBL as a best practice example, and to make some suggestions for the Participation Banks in Turkey.

Keywords: Islamic Finance, Islamic Microfinance, Participation Banks, Islami Bank Bangladesh Limited

1. Giriş

Yoksulluk tarih boyunca ülkelerin ortadan kaldırmayı hedefledikleri ekonomik ve sosyal sorunlardan birini oluşturmuştur. Günümüzde teknoloji ile birlikte üretim seviyelerinin artmasına, yeni kaynaklara ulaşılmasına ve aracılık maliyetlerinde çok büyük azalmalar gerçekleşmesine rağmen yoksulların sayısı ve gelir dağılımındaki adaletsizlik daha da artmaktadır. 2017 yılında Oxfam tarafından yayınlanan çalışmada en zengin ve en yoksul arasındaki uçurumun genişlediği ortaya konulmaktadır. Buna göre en zengin sekiz kişinin varlığı dünyadaki en yoksulların yarısınınki kadardır (Oxfam 2017: 1). Diğer bir raporda ise 2016 ortası itibariyle dünyadaki en zengin %10'luk kesimin, dünyadaki servetin %89'unu elinde bulundurduğu belirtilmektedir (Credit Suisse Group 2016: 104). Yoksulların sayısının artmasının yanında diğer bir sorun iki kesim arasındaki makasın daha da açılmasıdır. Bu nedenle Dünya Bankası, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında kendisine 2013 yılında iki amaç belirlemiştir: 2030 yılı itibariyle aşırı yoksulluğun dünya nüfusunun %3'üne indirilmesi ve en alttaki %40'lık kesimin gelirini artırarak paylaşılan refahın yükseltilmesidir (World Bank 2015: 1). Diğer yandan hükümetler, ulusal ve uluslararası kuruluşlar yoksullukla mücadele konusunda girişimlerde bulunmaktadır.

Dünyada finans denildiği zaman akla ilk olarak bankacılık sektörü gelmektedir. Ticari bankalar; hane halkından, şirketlerden, kamudan sabit bir faiz garantisi ile sağladıkları mevduatı kredi olarak müşterilere plase eden kâr amaçlı finansal kuruluşlardır. Elindeki kaynakları kredi olarak kullanırken oldukça seçici davranmaktadır. Kredi verirken elde edeceği faiz getirisi yanında müşterinin kredi geçmişini ve ödemelerini çok ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Bunun yanında müşterinin teminat yapısı da kredi verilirken dikkate alınmaktadır. Bunun bir sonucu olarak teminatı olmayan, kredi geçmişi de bulunmayan ve birçok belirsizlik içeren yoksullara kredi vermek yerine, varlıklı kişi/kurumlara yönelirler.

Kredi temini ile yapılacak olan işin riskini paylaşmadığı ve bununla ilgilenmedikleri için de yoksullar bankadan finansman sağlama şansına sahip değillerdir (Chapra 1991: 9-47).

Gelişmiş, gelişmekte ve özellikle az gelişmiş ülkelerdeki bankalar hala yoksul müşterileri göz ardı etmektedir. Çünkü teminatlarının bulunmaması onları daha riskli yapmakta ve bankalar yoksul müşterilerin kredileri geri ödemede az bir sorumluluk hissedeceklerinden korkmaktadırlar (Feroz ve Goud 2009: 77). Bu nedenle, bankalar yoksulları finansal hizmetlerinin dışında tutmakta (financial exclusion) ve yoksulluğun azaltılmasına gereken katkıyı sunmamaktadırlar. Aynı zamanda bu tutum, kredibilitesi ve elinde teminatı olan görece refah seviyesi yüksek kişilerin finansal hizmetlere ulaşmasına ve aynı fırsatın sağlanmadığı yoksullarla arasındaki uçurumun daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Böylece yukarıda belirtilen, paylaşılan refahın artırılması hedefinin hilafına bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Bankacılık sektörünün tersine olarak, ekonomik olarak aktif yoksullara herhangi bir teminat ve kredi geçmişi şartı gerekmeksizin finansal hizmetlerin sağlanması olarak tanımlanabilecek mikrofinans uygulaması yoksulluğun ortadan kaldırılmasında en etkili yollardan bir tanesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mikrofinans -sunduğu hizmetler açısından- dünyada çok uzun zamandır farklı formlarda mevcut olmakla birlikte mikrokredi programlarının formel kurumlar vasıtasıyla yoksulluğun giderilmesi için kullanılmaya başlanması 1970'li yıllara dayanmaktadır (Ahmed 2013: 205). Genellikle ilk mikrokredi örneklerinden biri olarak Muhammed Yunus tarafından 1976 yılında Bangladeş'in Jobra köyünde 42 yaşındaki bir kadına 27\$'lık kredi verilmesi gösterilmektedir. Verilen kredinin başarılı şekilde geri ödenmesi ile başka kişilere de yeni krediler verilmiş ve 1983 yılında Grameen Bank resmen kurulmuştur. Mikrokredi ile ilk etapta yoksullara küçük krediler verilerek yoksulluğun azaltılması ve toplumun dönüşümü (sosyal değişim) hedeflenmiştir (Armendariz ve Morduch 2010: 15). Sonrasında ise yoksul insanların da tasarruf yaptıkları ve bu nedenle tasarruf ürünlerine ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır (Otero 2003: 25; Robinson 2001: 39). Böylece, mikrokredi kavramı daha da genişlemiş ve birçok mikrofinans kuruluşu sadece tasarruf ve kredi gibi finansal hizmetleri değil aynı zamanda grup oluşturma, katılımcıların özgüvenlerinin geliştirilmesi, finansal okuryazarlığın artırılması gibi sosyal aracılık hizmetleri de sunmaktadır. Mikrofinans hem finansal hem de sosyal aracılığı içeren, basit bir bankacılık değil bir kalkınma aracı olarak görülmektedir (Ledgerwood 1998: 1).

Her ne kadar mikrofinans ile yoksulların finansal hizmetlere ulaşması sağlansa da bu kuruluşlar faaliyetlerini faizli olarak sürdürmektedirler ve

böylece faiz hassasiyeti olan Müslümanların önemli bir kesimi bu faaliyetlerden faydalanamamaktadır. Bu nedenle, yoksullara mikrofinans hizmetlerinin faizsiz bir şekilde sunulması için son yıllarda özellikle Pakistan, Endonezya, Bangladeş gibi Müslümanların yoğunlukta olduğu Asya ülkelerinde İslami mikrofinans kuruluşları faaliyet göstermektedir. İslami mikrofinans sadece faizsiz olması açısından değil kar-zarar esasına göre çalışması, varlığa dayalı olması, esnek ürünler sunması gibi sebeplerden dolayı da konvansiyonel mikrofinanstan ayrılmaktadır. STK, kooperatifler, rehin kuruluşları, kırsal bankalar gibi farklı kurumsal yapılar altında İslami mikrofinans hizmeti sunulmaktadır. Son yıllarda İslami mikrofinansa olan ilgi artmış olsa da İslami finasta olduğu gibi küresel piyasadaki payı çok düşüktür. İslami mikrofinans müşterilerinin sayısı konvansiyonel mikrofinansın %1'inden daha aşağıdadır (El-Zoghbi ve Kaylene 2015: 1).

1960'lı yıllarda başlayan İslami bankacılık uygulamaları, konvansiyonel bankaların faaliyetlerinin içerdiği faiz ve garar (aşırı belirsizlik) nedeniyle finansal sistemin dışında bırakılmış olan Müslümanların finansal hizmetlerden İslami prensipleri çiğnemediği istifade etmelerini sağlamıştır. Fakat 1970'li yıllar sonrasında ticari İslami bankaların ortaya çıkışı ile birlikte İslami bankaların müşterilere yaklaşımlarında da bir değişim başlamıştır. Daha fazla kar odaklı olmaya ve riski minimize edecekleri müşterilere odaklanmayı tercih etmişlerdir. Fon kullandırma ürünlerinde riski paylaşmak yerine riski karşı tarafa yükleyen murabahanın yoğun şekilde kullanılması bu anlayışın bir yansımasıdır. Asutay (2007: 3) İslami bankalardaki son dönemde meydana gelen bu dönüşümü İslami ekonomik değer sisteminden “kapitalist” yöne doğru bir hareket olarak tanımlamaktadır. İslami bankalar sadece kullandıkları finansman yöntemlerinde konvansiyonel bankalarla benzerlik göstermemekte aynı zamanda hedef müşteri seçiminde de aynı tutumu benimsemektedir. Kredibilitesi yüksek, teminatı olan, görece düşük riskli müşteriler tercih edilmekte ve projenin fizibil olmasına, toplumsal katkısı yerine kişinin ödeme gücüne bakılmaktadır. Bu nedenle, konvansiyonel bankalar gibi yoksul kesim sistemin dışarısında tutulmaktadır.

Dünyadaki İslami bankacılık uygulamalarına bakıldığında çok az denilebilecek sayıda İslami mikrofinans hizmeti sunan İslami banka bulunmaktadır. Bangladeş İslam Bankası (IBBL) bu örneklerin başında gelmektedir. Bu bankayı diğer İslami bankalardan farklı kılan bünyesinde bulundurduğu Kırsal Kalkınma Programı (RDS)'dir¹. Bu çalışmanın amacı

---

¹ Bangladeş İslam Bankası'nın İngilizce ismi “İslami Bank Bangladesh Limited” ve Kırsal Kalkınma Programı'nın ise “Rural Development Scheme” dir.

İslami banka bünyesinde uzun yıllar boyunca sürdürülebilir bir şekilde uygulanan mikrofinans programının incelenmesi ve elde edilen bilgiler ile Türkiye'deki katılım bankaları için öneriler sunulmasıdır. Bu amaçla, IBBL'deki İslami mikrofinans uygulaması olan RDS, başta faaliyet raporları olmak üzere ikincil kaynaklardan elde edilen bilgiler üzerinden incelenecektir. Bu bilgiler tarihsel bir şekilde karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. İlk olarak, Bangladeş'teki yoksulluk durumuna ve mikrofinans sektörüne ilişkin bilgi verilecektir. RDS ve IBBL'nin mikrofinans sektörü içerisindeki konumu incelenecek, ardından IBBL tecrübesinden Türkiye'deki katılım bankaları için alınabilecek dersler, iyi uygulamalar ve teklifler sunulacaktır.

2. Bangladeş Ekonomisi ve Mikrofinans Sektörü

162,9 milyon nüfusa sahip bir Güney Asya ülkesi olan Bangladeş'te halkın %60'ı kırsal kesimde yaşamaktadır (World Bank 16.06.2017) ve ülkenin kişi başına düşen geliri 2015 itibarıyla 1.190 USD'dir (World Bank 17.06.2017). UNDP'nin 2015 yılı İnsani Gelişim Endeksinde 188 ülke arasında 139. sırada bulunan Bangladeş'te yoksulluk oranları oldukça yüksektir. Satın alma gücü paritesine göre günlük 1,9 USD altındaki nüfus %18,5, ulusal yoksulluk sınırının altındaki nüfus ise %30'dur (UNDP 2016: 218).

Yoksulluğun azaltılmasında mikrofinans önemli araçlardan bir tanesidir ve mikrofinans denildiğinde ilk olarak akla Bangladeş gelmektedir. Bunun sebebi, dünyada mikrofinans uygulamalarının bilinirliğinin artmasını sağlayan, mikrofinans alanındaki yaptığı katkılar nedeniyle 2006 Nobel Barış Ödülü'nü alan Profesör Muhammed Yunus ve onun Bangladeş'te kurduğu Grameen Bank'tır.

Bangladeş'te 2006 yılında çıkarılan yasa ile mikrofinans sektörünün sağlıklı ve sürdürülebilir olarak devam etmesini sağlamak amacıyla Mikrokredi Düzenleme Kurumu (MDK) oluşturulmuştur. STK-MFK'lar (Sivil Toplum Kuruluşları-Mikrofinans Kuruluşları) bu kuruluş tarafından incelenmekte ve denetlenmektedir. Mikrofinans kuruluşları faaliyet göstermek için MDK'dan onay almak zorundadır. Bu şekilde sektörün kayıt altına alınması sağlanmakta, istismaların önüne geçilmekte, izlenmesi ve denetlenmesi kolaylaşmaktadır.

Tablo 1: Bangladeş Mikrofinans Sektörü Temel Göstergeleri*

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Lisanslı MFK/NGO Sayısı	293	419	516	576	590	649	742	753
Müşteri Sayısı (mln)	23,5	24,9	25,3	26,1	24,6	24,6	25,1	26,0
Toplam Borçlu Sayısı (mln)	17,8	18,9	19,2	20,7	19,3	19,3	19,4	20,4
Verilen Kredi Miktarı (milyar BDT)	217	261	307	303	456	432	462	634
Geri ödenecek kredi miktarı (milyar BDT)	135	143	145	174	211	257	282	266
Tasarruf Miktarı (milyar BDT)	47	51	51	63	75	94	107	135
Geri Ödenme Oranı (%)	98,0	97,9	97,4	95,5	97,7	97,7	95,6	96,0

Kaynak: Microcredit Regulatory Authority (2015: 9). *Grameen Bank 1983 yılında yayınlanan Grameen Bank Ordinance isimli farklı bir düzenleme ile faaliyet göstermektedir. Bu nedenle, rakamlara dahil değildir.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Bangladeş’te mikrofinans hizmeti sunan lisanslı STK-MFK sayısı 2015 yılsonu itibariyle 753’e ve müşteri sayısı ise 26 milyona ulaşılmıştır. 2015 yılsonunda toplamda verilen kredi miktarı 634 milyar BDT² olurken, mevcut devam eden kredi tutarı ise 266 milyar BDT’dir. Bangladeş’te bazı STK-MFK’lara mevduat toplama izni verilebilmektedir. Bu kuruluşlardaki tasarruf miktarı hızlı bir şekilde artarak 2015 yılında 135 milyar BDT’ye ulaşmıştır. Yoksul insanların da dikkat çekici miktarda tasarruf yaptıklarını göstermesi açısından bu rakamlar önem taşımaktadır. Diğer bir önemli gösterge ise alınan kredilerin geri ödenme tutarlarıdır. Sanılanın aksine düşük gelirli insanlar borçlarına sadıktır. 2008-2015 yılları arasında geri ödenme oranı hep %95’in üzerinde gerçekleşmiştir. Küresel kriz döneminde bankacılık sektöründe birçok kredinin batmış olmasına rağmen mikrofinans kuruluşlarının geri ödenme oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Sonuç olarak yoksul insanların finansman sağlandığında borçlarını ödeyebildiklerini, borçlarına sadık olduklarını göstermesi açısından Bangladeş mikrofinans sektörü iyi bir örnektir.

² BDT, Bangladeş yerel para birimi Bangladeshi Taka’nın kısaltmasıdır. 1 Haziran 2017 tarihi itibariyle 1 USD 80,6 BDT’dir. (<https://www.bb.org.bd/econdata/exchangerate.php>). Makaledeki değerler 1 USD = 80 BDT üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 2: Bangladeş'teki En Büyük Mikrofinans Kuruluşları (2015 yılsonu)

Kuruluş İsmi	Krediler		Kredi Müşterisi		Mevduat		Mudi Sayısı	
	Tutar (mln, \$)	Sektör Payı (%)	Kişi (bin)	Sektör Payı (%)	Tutar (mln, \$)	Sektör Payı (%)	Kişi (bin)	Sektör Payı (%)
BRAC	1.437	26	4.924	19	516	13	5.378	27
ASA	1.285	23	5.898	22	569	14	6.902	34
Grameen Bank	1.235	23	7.222	28	2.427	60	-	-
Toplam	3.957	72	18.044	69	3.511	87	12.280	61

Kaynak: <http://www.mixmarket.org/mfi/country/Bangladesh>, Bangladeş Mikrofinans Piyasası Profili, 01.06.2017 tarihinde erişildi.

Bangladeş'te her ne kadar bine yakın mikrofinans kuruluşu bulunsa da ilk üç kuruluşun sektördeki payı %70'ler civarındadır. 2015 yılsonu itibariyle ilk üç kuruluş 4 milyar USD civarında kredi kullanmış ve 18 milyondan fazla kredi müşterisine sahiptir. Grameen Bank'ın tasarruflardaki %60'a ulaşan payı dikkat çekmektedir. Verilen krediler açısından ilk sırayı alan BRAC 1974 yılında Bangladeş'te faaliyetlerine başlayan ve günümüzde 11 ülkede 138 milyon insana ulaşan dünyanın en geniş mikrofinans hizmeti sunan kuruluşudur (BRAC 2015: 1). Diğer ilk üç sırada bulunan kuruluş da 1978 yılında kurulan ve BRAC gibi STK olarak faaliyet gösteren ASA'dır. Bu kuruluşlara baktığımızda Bangladeş'te mikrofinansın geçmişinin oldukça eskiye dayandığı, kurumsallaştığı ve dünyadaki uygulamalara örneklik taşıdığı söylenebilir. Bangladeş'te, bu konuda uzmanlaşmış mikrofinans bankaları, STK'lar, ticari bankalar ve devlet kuruluşları tarafından mikrofinans hizmeti sunulmaktadır. Bu kurumların birçoğu konvansiyonel mikrofinans yaparken, bazı STK'lar İslami mikrofinans uygulamaktadırlar.

3. Bangladeş İslam Bankası (IBBL)

%90 oranında Müslüman nüfusa sahip Bangladeş'te İslami bankacılığın tarihi 1983 yılında başlamaktadır ve 2016 mali yılsonu³ itibariyle ülkedeki 56 bankanın 8'i tamamen İslami Bankacılık, 16 konvansiyonel banka ise İslami bankacılık şubeleri üzerinden bu hizmeti sunmaktadır. İslami bankacılığın toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı 2015 yılsonu

³ Bangladeş'te mali yıl 1 Temmuz-30 Haziran arasındadır.

itibariyle mevduatlarda⁴ %20,7, kredilerde ise %23,7 olarak gerçekleşmiştir (CBB 2017: 39).

13 Mart 1983 yılında kurulan IBBL kendisini Güney Asya'nın ilk İslami bankası olarak tanımlamaktadır. 2016 yılsonu itibariyle sermayesinin %'58'i yabancı, %42'si ise yerli ortaklara aittir. Dakka ve Chittagong borsalarına hisseleri kote olan IBBL'nin yabancı ortakları arasında İslam Kalkınma Bankası da bulunmaktadır.

2016 yılsonu itibariyle toplam şube sayısı 318'e ve çalışan sayısı ise 13.569'e ulaşan IBBL, birçok göstergede Bangladeş İslami bankacılık sektöründe birinci sıradadır. Haziran 2016 itibariyle İslami bankacılık sektöründen aldığı pay mevduatta %36,9, krediler/yatırımda %36,4, para transferlerinde %80,3 ve şube sayında ise %29 olarak gerçekleşmiştir (Akhtaruzzaman vd. 2016: 4–8). IBBL'yi Bangladeş'te İslami bankacılık alanında öncü ve lider pozisyonda bulunmasının yanında 1995 yılında Banka'nın bünyesinde oluşturduğu RDS isimli mikrofinans programı önemli kılmaktadır. Bu özelliği çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır.

4. Kırsal Kalkınma Programı (RDS)

4.1. RDS'nin Kuruluşu ve Amaçları

Bangladeş'te yoksul halkın büyük kısmı kırsal kesimde yaşamakta ve finansmana ulaşamamaktadır. Bu nedenle içinde buldukları durumdan kurtulabilmeleri daha da zorlaşmaktadır. IBBL'nin en önemli hedeflerinden biri kırsal-kent arasındaki dengesizliğin azaltıldığı dengeli bir İslami ekonominin kurulmasıdır. Bu hedefe uygun olarak 1995 yılında IBBL bünyesinde kırsal kesimdekilere finansal hizmetleri sunmayı

---

⁴ Makalede kullanılan kavramlarla ilgili bir açıklama yapılması gerekmektedir. Bangladeş'le ya da IBBL ile ilgili raporlarda Türkiye'de İslami bankacılıkta kullanılan "toplanan fonlar" kavramını karşılayan ürünler için "deposit" kelimesi kullanılmaktadır. Bu nedenle, "deposit" mevduat olarak Türkçeye çevrilmiştir. Türkiye'de ise katılım bankalarının mevduat toplama yetkisi bulunmamaktadır ve bu nedenle müşterilerden toplanan fonlara "katılım fonu" denilmektedir. Aynı şekilde, isimlendirme kaynaklı farklılıklar fon kullandırma ürünleri için de geçerlidir. Katılım bankaları resmi olarak "kredi" kavramını kullanırken gayri resmi olarak genelde kullandırılan fonlar olarak bunları isimlendirmektedirler. Bangladeş ve IBBL ile ilgili raporlarda da aynı kalem için "investment" kullanılmaktadır. Bu kelime de "yatırımlar" olarak çevrilmiştir. Bu karmaşıklık nedeniyle, makalede "kullandırılan fonlar", "kredi" ve "yatırımlar" aynı varlık tarafındaki kalemleri, "mevduat" ve "toplanan fonlar" ise pasif taraftaki aynı kalemleri ifade etmektedir.

amaçlayan RDS programını başlatmışlardır. Programda, kırsal ve tarım kesiminin yatırım için gereken finansal ihtiyaçlarının karşılanarak istihdam ile bu kesimdeki insanların gelirlerinin artırılması ve böylece yoksullukla mücadele edilmesi hedeflenmiştir. IBBL, kendileri tarafından başlatılan bu programın ülkedeki ve yurtdışındaki ilk İslami mikrofinans modeli olduğunu belirtmektedir (IBBL 01.06.2017).

RDS'nin temel amaçları şu şekilde ifade edilmiştir (IBBL 01.06.2017).

- (i) Yatırım imkânlarının, kırsal kesimlerdeki tarım, çiftçilik ve tarım dışı faaliyetlere genişletilmesi,
- (ii) Kırsal kesimdeki özellikle işsiz gençlerin ve fakirlerin serbest meslek ve gelir getirici faaliyetlerinin finanse edilmesi,
- (iii) Entegre kırsal kesim kalkınma yaklaşımı ile kırsal kesimdeki yoksulluğu azaltmak,
- (iv) Kırsal kesimde yaşayan insanların basma tulumba, barınma, temiz içme suyu elde etme imkânlarına yatırımları genişletmek,
- (v) Aşırı yoksulluk içerisindeki insanlara eğitim ve sağlık hizmeti sağlamak.

Genel olarak programın amaçlarına bakıldığında kırsal kesimde yaşayan düşük gelir grubundaki insanların daha iyi bir yaşam sürmelerini sağlamak amacıyla finansal ve finans dışı hizmetlerin sunulmasını içerdiği görülmektedir. Entegre kalkınma yaklaşımı ve kurumsal sosyal sorumluluk ile hedef kitleye sadece mikro yatırım imkânları değil, eğitim, kapasite geliştirme, insani yardım, sağlık, çevre koruma programları ile birçok katkı sağlanmaktadır. Bunları yaparken herhangi bir ticari kaygının düşünülmediği görülmektedir.

4.2. Hedef Bölgenin ve Kitlenin Seçilmesi

IBBL tarafından programın uygulanmasında ilk etapta kırsal kesimlerdeki semtlerde pilot çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, o bölgeye en yakında bulunan IBBL şubesinin gözetiminde gerçekleşmiştir. Daha sonra ise başarıya ulaşılması ile birlikte yavaş yavaş şubelerin olduğu tüm semtlerde uygulanmıştır.

Her şube kendisinden 10 kilometre uzaklığa kadar olan bölgedeki köyleri hedef olarak belirlemektedir. Bu köyler seçilirken dikkat edilen üç gösterge bulunmaktadır (IBBL 01.06.2017):

- (i) Ulaşımın/İletişimin kolaylığı,
- (ii) Tarım ve diğer tarım dışı faaliyetlerin mevcudiyeti,
- (iii) Düşük gelir grubunda insan sayısının çokluğu.

Mikrofinans faaliyetlerinde en önemli konulardan biri işlem maliyetlerinin yüksekliğidir. Çok küçük miktarda çok fazla sayıda kredi verilmekte ve genellikle krediyi alan kişiler kırsal kesimlerde yaşamaktadır. Bu nedenle ulaşım önemli bir sabit maliyet kalemi oluşturmaktadır. Ayrıca, kredi verilen kişilerin takip edilmesi için ulaşımın kolay olduğu, rahatlıkla iletişim kurulabilecek yerlerde yaşayanlar mikrofinans hedef kitlesinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, IBBL mikrofinans faaliyetlerinde hedef kitleyi seçerken ulaşım kolaylığını ilk sıraya koymaktadır. Verilen kredilerin tarım ya da tarım dışında gelir getirici bir faaliyet için kullanılması gerekmektedir. Gelir getiren bir faaliyet yerine tüketim için kullanılması beraberinde geri ödenmemeyi getirecek ve programın başarısız olmasına neden olacaktır. IBBL tarım ve tarım dışı faaliyetlerin ilgili hedef bölgede yapıyor olmasına bakmaktadır. Son olarak ise düşük gelirli insanların en fazla olduğu bölgeler seçilmektedir. Bu şekilde aynı bölgede çok sayıda kimseye mikrofinans hizmeti aynı anda götürülebilmektedir. Genellikle her proje bölgesi 4-6 arasında değişen köyden oluşmaktadır. Belirlenen bölgede ilgili şube fizibilite çalışmasını yapmakta ve bölgedeki hedef kitleyi, ekonomik faaliyet çeşitlerini tespit etmektedir. Seçilen bölgede ilgili şubenin en az 400 hedef grup oluşturması gerekmektedir. Aksi takdirde birim maliyetler yüksek olacaktır.

Mikrofinans faaliyetleri için hedef bölgenin belirlenmesi sonrasında burada programa dahil olacak insanlar için de ayrıca kriterler bulunmaktadır (IBBL 01.06.2017):

- (i) Yaşı 18 ila 50 yıl arasında değişen, proje alanında daimî ikamet eden, sağlığı yerinde/çalışabilir kırsal kesimdeki yoksullar,
- (ii) Maksimum 0,5 akre (yaklaşık 2 dönüm) tarımsal araziye sahip çiftçiler ve pay sahipleri,
- (iii) Kırsal alanlarda çok küçük tarım dışı faaliyetlerde bulunan kişiler,
- (iv) Yoksul kadınlar ve sıkıntı durumunda olan insanlar.
- (v) Diğer bankalar / kurumlara karşı yükümlülük altında (kredi borcu vs.) bulunan kişiler bu programdan faydalanamamaktadır.

Yoksul denildiğinde çok geniş ve farklı katmanlarda bir topluluktan, göreceli bir kavramdan bahsedilmektedir. Bunun içerisine hiç ekonomik faaliyette bulunamayacak engelli bir birey de girmekte, yeni üniversiteden mezun olmuş herhangi bir geliri olmayan bir kişi de girmektedir. Bu nedenle, bazı kriterler konulması hedef kitle potansiyelinin daha rahat ölçülmesine ve bu kesime yönelik ürünlerin belirlenmesine imkân sağlamaktadır. IBBL de mikrofinans programına dahil olacak kişilerin taşıyacakları özellikleri belirlerken öncelikle ekonomik olarak aktif, gelir getirici faaliyetlerde bulunmaya istekli, sabit bir ikametgahı olmasına

dikkat etmektedir. Bu özellikler, verilecek özelde kredilerin geri ödenmesi, genelde de programın başarıya ulaşması için oldukça önemlidir. Örneğin, o bölge içerisinde kişinin uzun yıllardır sabit olarak ikamet ediyor olması kişi için bir sosyal sermayedir. Bu kişi ile ilgili bilgiler rahatlıklar oranını kanaat önderlerinden alınabilecektir. Kişinin ekonomik durumu için de kriter belirlenmiş, buna göre yaklaşık iki dönümden fazla araziye sahip olmaması gerekmektedir. Bu şekilde elde bulunan kısıtlı imkanlar en verimli, en ihtiyaç sahibi olan kişilere sağlanmaktadır. Programın yine sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için başka bankalara ya da kuruluşlara borcu olan kişiler sistemin dışında tutulmaktadır. Bunun sebebi zaten mevcut olan borçlarına yenilerinin eklenmesi durumunda yüksek oranda geri ödenmeme riski oluşacağındandır. Gerçekten borç batağında olan ve artık fasit bir borç sarmalında bulunan kişilere yönelik İslam ekonomisinde bulunan zekât ve sadaka gibi imkanların kullanılması gerekmektedir. Bu durumdan kurtulmaları ile birlikte İslami mikrofinansdaki finansman ürünlerinden faydalanabilirler.

4.3. Finansman ve Tasarruf Ürünleri

Hedef kitlenin ihtiyaçlarına uygun olarak RDS içerisinde finansman kalemleri ve verilebilecek kredilerin üst tutarları belirlenmiştir (Tablo 3). Kredi tutarları genellikle bir yıllık olmakla birlikte, 1-5 yıl arasında değişen kırsal kesimdekilerin barınmaları için kullanılacak finansman kalemi de bulunmaktadır. En yüksek finansman tutarı 50 bin BDT yani yaklaşık 625 USD'dir. Her ne kadar finansman tutarları 25 ile 50 bin BDT arasında değişse de ilk defa programa dahil olan bir kişinin alabileceği maksimum tutar 10 bin BDT olarak belirlenmiştir. İyi bir performans gösteren kişilerin limitleri 2 bin ile 5 bin arasında her yeni dönem için artırılmaktadır. Sağlanacak olan finansmanlara uygulanacak karpayı kamu otoritesi tarafından belirlenmekte ve zaman zaman güncellenmektedir. Mevcut durumda %12,5 karpayı⁵ uygulanmakla birlikte, zamanında yapılan ödemelerde teşvik için %2,5'luk bir indirim yapılabilmektedir (IBBL 01.06.2017).

Tablo 3: Finansman Kalemleri ve Üst Limitler

	Sektör	Süre	Üst Tavan Tutarı (BDT)	USD Karşılığı
1	Mahsul Üretimi	1 yıl	25.000	312,5

⁵ Mikrofinans sektöründe öncü konumda bulunan Grameen Bank mikrokredilerde %16, ASA ise %25 faiz uygulamaktadır (Grameen Bank 20.06.2017; ASA 20.06.2017).

2	Fidancılık ve ticari amaçlı çiçek & meyve üretimi	1 yıl	50.000	625,0
3	Tarım makineleri alımı	1-3 yıl	50.000	625,0
4	Hayvancılık	1-2 yıl	50.000	625,0
5	Kümes hayvancılığı	1 yıl	35.000	437,5
6	Balıkçılık	1-2 yıl	50.000	625,0
7	Kırsal taşımıcılık	1 yıl	20.000	250,0
8	Kırsal barınma	1-5 yıl	50.000	625,0
9	Tarım dışı faaliyetler	1 yıl	50.000	625,0

Kaynak: http://www.islamibankbd.com/rds/ceiling_of_investment.php, 15.06.2017 tarihinde erişildi.

RDS'de iki çeşit İslami finansman yöntemi kullanılmaktadır. Birincisi İslami bankalar tarafından yaygın şekilde uygulanan murabahadır. Buna göre banka müşterinin talebine uygun olan malı satıcıdan alır ve üzerine karpayı koyarak müşteriye taksitli ya da ileri bir tarihte tek seferde ödenecek şekilde satar. Diğer finansman (ortaklık) yöntemi ise muşarakadır. Banka (IBBL) ile mikrofinans müşterisi ya da müşterileri bir işin yapılmasında ortak olmaktadır. İki taraf da sermaye ortaya koymaktadır. Kar ya da zarar olması durumunda en başta anlaşılan ortaklık nispetinde paylaşım yapılmaktadır.

RDS de diğer çoğu mikrofinans kuruluşlarında olduğu gibi grup garantisine dayanmaktadır. Gruptaki her üye diğer üyeler için kişisel garanti vermekte, birbirlerinin aldıkları borcu geri ödeme performanslarını takip etmektedirler. IBBL'nin sosyal refah hedefi ile paralel olarak, muhatap olunan kitlenin içinde bulunduğu zor durum dikkate alınarak üyelerden genellikle herhangi bir teminat istenmemektir. Bu nedenle üye seçiminde çok ciddi bir prosedür izlenmekte, doğru kişilerin grup üyesi olması sağlanmaktadır. Üyelerden müşteri sözleşmesi, grup garanti formu ve diğer ücretlendirme evrakları alınmaktadır.

Finansmanın tam olarak geri ödenmesi için şubeler çok yakın bir takip gerçekleştirmektedir. Alan sorumluları sık sık müşterileri ziyaret edip, durumları hakkında bilgi almaktadır. Her alan sorumlusuna 400 müşteri verilmekte ve proje sorumlusu tarafından denetlenmektedir. Eğer bir şubede ondan fazla alan sorumlusu bulunuyorsa bir yardımcı proje sorumlusu daha atanmaktadır. Şubelerin üzerinde de Bölge müdürlükleri bulunmakta ve bunlar yılda iki sefer şubeleri ziyaret etmektedir. Genel müdürlükten de görevliler yılda bir sefer şubelere ziyarette bulunmaktadır. Tüm bunlarla birlikte şubelerin, haftalık, aylık, çeyreklik ve yıllık olarak finansalları hazırlanmakta ve düzenleyici/denetleyici kamu kurumuna gönderilmektedir (IBBL 01.06.2017).

Mikrofinansın amaçlarından biri de düşük gelir grubundaki kişilere tasarruf yapma alışkanlığı kazandırmaktır. Bu nedenle üyelere haftalık belirli miktarda zorunlu tasarruf yapmaları istenmektedir. RDS’de iki çeşit tasarruf hesabı bulunmaktadır. Grup faaliyete başladığında grup üyeleri kendi adlarına mudaraba tasarruf hesabı (Mudaraba Savings Account, MSA-RDS) açmak zorundadırlar. Her hafta minimum 20 BDT (25 cent) tasarruflarından bu hesaba koymaları gerekmektedir. Bununla birlikte isteyen üyeler mudaraba özel tasarruf hesabı (Mudaraba Special Savings, MSS-RDS) hesabı açarak her ay minimum 100 (1,25 USD) BDT bu hesaba yatırabilmektedir. Bu hesapta herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Türkiye’deki katılma hesapları ile aynı özelliği taşımakta, yani yatırılan paranın işletilmesi sonucunda kâr zarar esasına dayalı olarak getiri elde edilebilmektedir. Tasarruf hesaplarından hariç olarak her grup üyesinin haftalık 5 BDT’yi (6,25 cent) Merkez Fonuna yatırması gerekmektedir. İlgili Merkez adına açılan MSA’da bu fon tutulmaktadır. Fondan haftalık toplantılarda alınan karar ile grup üyelerinin refahı için karzı hasen kullanılmaktadır. Fon, Merkez Sorumlusu & Yardımcısı tarafından birlikte yönetilmektedir. Rakamlardan da görüldüğü üzere zorunlu ya da gönüllü olarak yapılan tasarruf tutarları çok düşüktür. Burada asıl amaç programın sağlıklı işlenmesi için bir sigorta vazifesi görecektir. Kaynak elde edilmesinin yanında düşük gelir grubundaki insanlara tasarruf alışkanlığının kazandırılmasıdır.

4.4. RDS’nin İşleyişi

RDS’nin işleyişinin temelinde grup dayanışması bulunmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde Şura suresi 38’inci ayetinde Allah-u Teâlâ’nın sevdiği kullarını tanımlarken kullanılan “işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar” ifadesi yatmaktadır. Tüm alınan kararlarda istişareye büyük önem verilmektedir. RDS’nin işleyişi şu şekilde maddeler halinde sıralanmaktadır (IBBL 01.06.2017):

- (i) Şube yerleşim yerinin 10 km etki alanı içerisinde uygun köyler seçilir,
- (ii) Hedef kitle ve işkolunu belirlemek için fizibilite çalışması yapılır,
- (iii) Tercihen benzer iş/uğraş sahibi olan 5 kişilik gruplar oluşturulur,
- (iv) Grubun faaliyetlerini koordine etmek amacıyla bir grup lideri ve yardımcısı seçilir. Daha sonra şube müdürü grubu ziyaret edip, onlarla süreç hakkında konuştuğundan sonra kendilerine hesap cüzdanını vererek resmi olarak grubu tanımış, programa dahil etmiş olur,
- (v) En az iki en fazla 8 grup bir merkezi oluşturur. Mevcut grup liderleri kendi aralarında bir merkez lideri ve yardımcısı belirler ve bu kişiler merkezin faaliyetlerini koordine etmek ile görevli olur.

(vi) Merkez haftalık olarak grup üyelerinin katılımı ile daha önce belirlenen saat, yer ve zamanda toplanır. Toplantılara katılan üyeler Karar Defterine katıldıklarını gösteren imzalarını atarlar. Programa devam edebilmek için toplantılara katılım zorunludur. Merkez toplantılarına saha sorumluları başkanlık eder. Genellikle toplantı gündemi şu maddelerden oluşmaktadır:

- İslam, ahlaki değerler, sosyal haklar ve sorumluluklar gibi konular hakkında tartışma,
- Finansman taksitlerinin, zorunlu tasarruf ve Merkez Fonunu için verilen tasarrufların toplanması,
- Yatırım tekliflerinin değerlendirilmesi ve onaylanması.

(vii) Finansman alacak müşteriler Merkez toplantılarında seçilir ve başvuru formları ilgili dokümanlar verilir. Başvurunun sonuçlanması ile birlikte Grup Lideri, Merkez Lideri, Saha Sorumlusu ve Proje Sorumlusu tarafından imzalanan, seçilen kişileri içeren liste şube müdürüne teslim edilir.

(viii) Her grup üyesinin diğer üyelerin aldıkları finansmana garantör olması gerekmektedir. Eğer bir üye yükümlülüğünü yerine getirmezse diğerleri onu zorlamalıdır. Aksi takdirde ortaya çıkacak olan zarar diğer grup üyeleri tarafından karşılanacaktır.

(ix) Müşteriler ilk etapta en fazla 10.000 BDT (125 USD) finansman alabilirler. Bununla birlikte 8 hafta sonra gösterdikleri performansa göre bu tutar en yüksek 100.000 BDT (1.250 USD) ye kadar çıkabilmektedir.

(x) Finansmanın, karpayı ile birlikte 45 eşit taksitler halinde haftalık olarak geri ödenmesi gerekmektedir.

Mevcut durumda en yüksek finansman tutarına ulaşan müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak için 2005 yılında Mikrogişimci Yatırım Programı adında yeni bir finansman programı üretilmiştir. En üst limit 50.000 BDT (625 USD) ile 300.000 BDT (3.750 USD) arasında değişmektedir. Lokal tüccarlar ve girişimcilere de bu limit altında imkân sağlanabilmektedir. Bu program ile RDS programında başarı gösteren düşük gelir grubundaki kişiler daha fazla bir finansman ile üst segmente çıkabilmektedir. IBBL açısından da orta vadede bu müşteriler normal finansman müşterisi haline dönüşüp, onlardan getiri sağlanabilecektir.

IBBL, 2012 yılında Kentsel Yoksulluk Kalkınma Programı (Urban Poor Development Scheme-UPDS) kalkınma programı isminde yeni bir program başlatmıştır. İlk olarak Dakka'daki Gandaria şubesinde başlayan programın amaçları şu şekilde belirtilmiştir (IBBL 01.06.2017):

- (i) Kentsel yoksulluğu gelir getirici faaliyetlere yatırım ile azaltmak,

- (ii) Kentlerdeki özellikle varoşlardaki yoksulların yaşam koşullarının geliştirilmesi,
- (iii) Özellikle kentlerdeki çocukların & kadınların sağlık, eğitim durumlarını geliştirmek,
- (iv) Yoksulların çevrelerinin geliştirilmesine yardım etmek,
- (v) Etik ve dini değerleri geliştirerek suç & şiddet oranlarının düşürülmesidir.

Bu program ile IBBL'nin mikrofinans alanındaki kapsamı kırsal kesimden kentsel kesimi de içine alacak şekilde genişlemiştir. RDS'de gösterilen başarı ve mevcut ilgi bu programın açılmasını teşvik etmiştir. Programın amaçlarına bakıldığında hem finansal hem de finans dışı hizmetleri içeren oldukça bütünsel bir kalkınma programı olduğu görülmektedir.

4.5. RDS'nin Finansal Performansı

RDS ilk uygulanmaya başlandığı 1995 yılından günümüze kadar istikrarlı bir şekilde kırsal kesimdeki yoksul halka finansman sağlamaya devam etmektedir. 2015 yılsonu itibariyle Bangladeş genelindeki 18.615 köyde 227 şube üzerinden 2.494 personel ile faaliyet göstermektedir. Üye sayısı 947 bin, finansman alan müşteri sayısı ise 570 bindir. 2007-2015 yılları arasında toplam müşteri sayısı yıllık ortalama %5,6 artış göstermiştir.

Tablo 4: RDS'nin Son 10 Yıllık Temel Göstergeleri

Yıllar	'07	'08	'09	'10	'11	'12	'13	'14	'15	'16
Köy (bin)	10	11	11	11	13	15	17	18	19	19
Merkez (bin)	19	21	22	21	22	25	27	28	29	29
Toplam Üye (bin)	517	578	492	524	608	734	836	911	947	999
Müşteri Sayısı (bin)	350	322	312	320	382	475	532	586	570	583
Devam Eden Finansman Tutarı (milyar taka)	2,9	3,0	3,8	5,1	7,1	10,3	13,7	17,3	20,8	24,5
Geri Ödeneme Oranı (%)	1,0	1,0	1,0	0,6	0,4	0,3	0,3	0,5	0,5	0,5
Toplam Yatırımlar içinde RDS'nin Payı (%)	2,0	1,7	1,7	1,9	2,3	2,8	3,4	3,7	3,9	4,0
Üyelerin Tasarruf	1,1	1,3	1,5	1,8	2,3	3,3	4,5	5,7	6,9	8,0

Miktarı (milyar taka)										
RDS Çalışan Sayısı (bin)	1,9	1,9	1,7	1,8	2,0	2,2	2,5	2,5	2,5	2,6
Şube Sayısı	118	136	139	158	176	260	209	244	227	252

Kaynak: IBBL'nin 2007-2016 yıllarındaki faaliyet raporlarından derlenmiş ve hesaplanmıştır. 2012 sonrasındaki rakamlara UPDS de dahildir. *Bangladeşte bulunan toplam köy sayısı yaklaşık olarak 86 bindir (IBBL 01.06.2017).

RDS ve 2012 sonrasındaki UPDS programları ile Bangladeş'te 2016 yılsonu itibariyle yaklaşık bir milyon üyeye ve aktif olarak 583 bin müşteriye ulaşılmıştır. Toplam üye sayısı 2007-2016 arasında yıllık bileşik ortalama⁶ %6,8, müşteri sayısı ile %5 civarında büyümüştür. 2016 yılsonu itibariyle toplam grup sayısı 180 bindir. Dünyadaki birçok mikrofinans uygulamasında olduğu gibi üyelerin büyük kısmı kadınlardan oluşmaktadır. RDS'ye üye kadınların oranı 2016 yılında %83'tür. Coğrafi kapsam olarak 20 bine yakın köye ulaşılmış, 28 bin 960 merkez kurulmuştur. 2016 yılsonu itibariyle sağlanan finansman tutarı yaklaşık 25 milyar BDT (312 milyon USD) olurken, bu kalemtedeki %24'lük yıllık bileşik büyüme oranı dikkat çekicidir. Yoksul insanların riskli oldukları ve kredilerini geriye ödemekte zorluk çekecekleri, sonuç olarak da çoğunun ödeyemeyeceğine yönelik ön kabullerin doğru olmadığı IBBL'nin mikrofinans programında da görülmektedir. 2007-2016 yılları arasında geri ödenme oranı %99 civarında gerçekleşmiştir. Küresel krizin etkili olduğu 2008-2009 yıllarında da geri ödeme oranlarında herhangi bir bozulma meydana gelmemiştir. IBBL'nin mikrofinans programlarını başlatması ile birlikte toplam yatırımlar/krediler içerisindeki oranı tedricen artırılmıştır. 2007 yılında %2 olan RDS'nin toplam krediler içerisindeki payı, 2016 yılında %4'e yükselmiştir.

RDS programında zorunlu ve gönüllü tasarruflardan önemli bir kaynak elde edilmektedir. 2016 yılsonunda müşterilerin tasarrufları yaklaşık 8 milyar BDT (100 milyon USD)'ye ulaşmıştır. Bu rakam IBBL tarafından verilen mikrokredi tutarının yüzde 30'una tekabül etmektedir. Tasarruflarda da kredilerde olduğu gibi bir ortalama yıllık büyüme rakamı görülmektedir. Yoksul insanların da fırsat verildiğinde tasarruf yaptıklarını göstermesi açısından RDS tecrübesi önemlidir, aynı zamanda IBBL için de bir kaynak sağlamaktadır. RDS programlarında görev yapan personel sayısı 2016 yılsonunda 2.573'e, programa dahil olan şube sayısı ise 252'ye

⁶ Yıllık bileşik ortalama büyüme oranı (compounded annual growth rate/CAGR)

$$\text{formülü: } \text{CAGR} = \left(\frac{\text{Son Değer}}{\text{İlk Değer}} \right)^{\frac{1}{\text{Yıl sayısı}}} - 1$$

yükselmiştir. Toplam çalışan sayısının %20'si, şubelerin ise %79'u programla ilişkilidir.

RDS ve UPDS mikrofinans programlarındaki hedef yoksul insanlara finansal ve finans dışı hizmetler sağlayarak onların kendi ayakları üzerinde durmalarını, gelirlerini artırmaları, ellerindeki varlıklarının artması ve böylece normal bir banka müşterisi olabilecek hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Bu kapsamda mikrofinans programına dahil olabilecek ekonomik özellikleri taşıyan ve programla birlikte ekonomik durumunda gelişme olması ile birlikte bir üst segmente “terfi” eden kişilerin sayısı programın başarısı için bir göstergedir. RDS kapsamında finansman ve finans dışında imkanlar sağlanan kişiler başarılı olmakta ve daha yüksek tutarlara ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda RDS programından maksimum tutarda istifade edenler ve kriterleri aşmış bir Mikro girişimci Yatırım Programı (Mikroenterprise Investment Scheme – MEIS)’na yükselenlerin sayısı 2016 yılsonunda neredeyse bir önceki yıla göre 2 kat artarak 128 bine yükselmiştir. Aynı zamanda 5.315 kişi MEIS’deki limitlere de ulaşmış ve artık normal bir banka müşterisi olacak duruma yükselmiştir.

Tablo 5: RDS Programında Belirlenen Kriterlerin Üzerine Çıkan ve MEIS Kategorisine Terfi Eden Kişi Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016
Kişi Sayısı	9.618	17.719	27.128	43.604	128.09
Yıllık Değişim	%13	%84	%53	%61	%194

Kaynak: IBBL’nin 2015 ve 2016 yıllarındaki faaliyet raporlarından oluşturulmuştur. **Not:** IBBL 2016 faaliyet raporu ile birlikte “MEIS’deki maksimum tutara ulaşan ve normal finansman müşteriliğine terfi eden kişi sayısını” da paylaşmaya başlamıştır. Buna göre 2016 yılında 5.315 kişi bu kategoriye yükselmiştir.

RDS/UPDS programları ile sunulan mikrofinans hizmetleri Bangladeş mikrofinans sektörü içerisinde de önemli bir paya sahiptir. IBBL’nin yıllık faaliyet raporunda 2016 yılında mikrofinans sektöründeki IBBL’nin payının %8’e yükseldiği ifade edilmektedir (IBBL 2016: 20). Dünyadaki İslami mikrofinans uygulamaları açısından da IBBL mikrofinans programları oldukça yüksek bir paya sahiptir. Yine aynı rapora göre dünyadaki İslami mikrofinans sektöründe RDS/UPDS’nin payı %50’dir (IBBL 2016: 168).

IBBL’nin mikrofinans programlarını mikrofinansta kullanılan üç kavram üzerinden değerlendirebiliriz. Bunlar finansal sürdürülebilirlik, kapsama ve etkidir. Bu kavramlara mikrofinansın üçgeni ifadesi verilmektedir

(Zeller ve Meyer 2002). Finansal sürdürülebilirlik, bir mikrofinans kuruluşunun ya da programının faaliyetlerini başlılara bağımlı olmadan kendi gelir-gider dengesi içerisinde devam ettirebilmesi ile ilgilidir. Bunu gerçekleştirebilmek için MFK'lar müşterilerine yüksek faizden borç vermekte ve bu durum eleştirilmektedir. IBBL mikrofinans programlarında kamu tarafından belirlenen oranlar üzerinden baimuaccel'e dayalı olarak finansman sağlamaktadır. Bu işlemin arkasında bir mal alım satımı olduğu için gelir getirici bir faaliyet söz konusudur. Mevcut banka şubeleri üzerinden işlemler yapılmakta bu da sabit maliyetlerin azaltılmaktadır. Ayrıca, kademeli olarak mikrofinansman sağlanan kişiler üst segmentlere yükselmekte ve diğer müşteri ilişkileri (teminatlı finansman sağlanması, para transferi, ortaklık, vs.) oluşmaktadır. Ahmed (2002: 27-64) tarafından İslami bankaların mikrofinans hizmetlerini STK tarzı mikrofinans kuruluşlarından daha etkin ve iki taraf için de kazançlı olarak sunulabileceğine teknik olarak göstermekte ve buna örnek olarak IBBL'nin RDS programı gösterilmektedir. Tüm bunlar sürdürülebilirliği desteklemekte ve 1994 yılında bu yana da sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesine, bilanço içerisindeki payının kontrollü şekilde artırılmasını desteklemektedir.

Diğer bir kavram ise mikrofinans hizmetlerinin ulaştığı kitle ile ilgili olan kapsamdır. Bunun iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi ulaşılan kişi sayısı, genişlik (breadth), diğeri ise kişilerin sosyoekonomik seviyeleri, derinlik (depth) ile ilgilidir. Bazen sürdürülebilirlik ile ulaşılan insan (yatay ve dikey) hedefleri arasında bir çatışma olabilmektedir (Hermes ve Lensink 2011: 878). Çünkü yoksullara finansal hizmetler sağlanması oldukça maliyetlidir. Bu nedenle, sürdürülebilirliğin sağlanması için yüksek faizle daha az sayıda kişiye finansman sağlamayı MFK'lar tercih edebilmektedirler. RDS/UPRS programları ile ulaşılan insan sayısı bir milyona ulaşmıştır. Ulaşılan kişilerin sosyo-ekonomik seviyeleri açısından bakıldığında RDS ile kırsal kesimdeki, UPDS ile de kentsel kesimdeki belirli bir ekilebilir tarım arazisinin altında olan ve çalışma isteği bulunan kişilerin programı dahil edildiği görülmektedir. Ayrıca, MEIS ile daha iyi duruma yükselen mikrogirişimcilere de finansal hizmetler sağlanmaktadır.

Mikrofinanstaki üçüncü kavram ise mikrofinansa dahil olan insanların bu imkân ile içinde buldukları yoksulluktan ne nispette kurtulabildikleri ile ilgili olan etkidir. Mikrofinansın yoksul insanların hayatlarında ne kadar pozitif etki ettiği incelenmektedir. Bu konuda da MFK'lara yönelik eleştiriler yapılmaktadır. Bu eleştiriler temel olarak mikrofinansın aslında en yoksul kesimi dışladığı ve onların hayat standartlarının geliştirilmesine fırsat vermediği noktasında yoğunlaşmaktadır (Hermes ve Lensink 2011: 875). İslami mikrofinansı, konvansiyonel mikrofinanstan ayıran

hususlarda olan zekât ile en yoksul kesimdekilerin de temel ihtiyaçları karşılanabilmektedir.

Sonuç olarak, IBBL bünyesi altında 1995 yılından beri Bangladeş'teki yoksul kesime sunulan program İslami banka bünyesinde mikrofinansın sürdürülebilir bir şekilde birçok kişiyi kapsayacak şekilde ve yoksulluğun azaltılmasına etki edecek şekilde sunulabileceğini göstermektedir. Ayrıca, müşterilerdeki ilerleme ile bu kişilerin gelecek dönemde normal finansman müşterisi olabilecekleri de görülmektedir. İlk etapta gelir getirmeyen, çok riskli bir iş gibi görünse de kısa vadede olmasa da orta, uzun vadede İslami banka için karlı müşteri potansiyelinin artması sonucunu da doğurabilir.

4.6. RDS'nin Diğer İslami Mikrofinans Programlarından Farkları

RDS programının en önemli özelliği bir İslami banka bünyesinde uzun zamandır sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasıdır. İslami mikrofinans, İslami bankalar tarafından karşısız ve çok riskli görülmekte ve bu nedenle tercih edilmemektedir. RDS bu düşüncenin yanlış olduğunu ve hem kredibilitesi yüksek olan kesime hem de teminatı olmayan yoksul kişilere de aynı kuruluş bünyesinde finansal hizmetin sunulabileceğini göstermektedir.

RDS'nin diğer bir farklı özelliği ise yönetim kurulunun planlı bir şekilde tedricen İslami mikrofinansın toplam krediler içerisindeki payını artırmasıdır. İlk etapta muhatap olunan kitle tanınmış ve elde edilen tecrübeler ile yavaş yavaş müşteri sayısı hem de verilen finansal hizmetin kapsamı artırılmıştır. Aynı anlayış verilen kredilerin türlerinde de kendini göstermektedir. İlk etapta küçük krediler işe başlanıp, sonrasında gösterilen başarıya göre tutar artırılmış ve müşterinin tamamen kendi ayakları üzerinde durabilecek bir konuma ulaşması amaçlanmıştır.

Diğer yandan RDS, yoksullukla mücadelede kapsamlı bir program uygulamaktadır. Sadece finansal hizmetler değil bunun yanında yoksulların güçlendirilmesi için sosyal destekler de sağlamaktadır. Tüm bunların kar amacı güden ve birçok paydaşın finansal beklentilerini karşılamak durumunda olan bir İslami banka bünyesi altında yapılması RDS'yi farklı kılmaktadır.

5. Sonuç

Türkiye'deki İslami bankacılığın tarihi 1984 yılında yasalaşan ve 1985 yılında ilki kurulan Özel finans kurumları ile başlamaktadır. Günümüzde Katılım bankaları ismi ile faaliyet gösteren bu kuruluşların sayısı ikisi kamuya ait olmak üzere altıdır. Bankacılık sektöründen aldığı pay ise

yüzde 5 civarındadır. Katılım bankaları reel ekonominin finansmanında önemli bir fonksiyon görmektedir. Kullandırılan fonlar içerisinde KOBİ segmenti önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda KOBİ segmenti içerisinde mikro olarak sınıflandırılan alt segmente yönelik de finansman sağlamaktadır. Fakat bu mikro segmenti dünyadaki mikrofinans uygulamalarından farklıdır. Çünkü katılım bankaları tarafından teminat istenmekte, daha önce kredi geçmişi olmayan kimselere kredi verilmemektedir. Bu nedenle, katılım bankalarının İslami mikrofinans yaptığını söylenememektedir. IBBL'nin başarılı bir şekilde uyguladığı RDS/UPDS programları, katılım bankaları tarafından da mikrofinansın yapılmasına yönelik önemli dersler, ipuçları sunmaktadır.

IBBL normal bir ticari bankacılık yaklaşımına sahip değildir. İslami bankacılık, klasik iktisattaki pay sahibi teorisindeki gibi sosyal sorumluluğun şirketin karını/değerini maksimize etme değil, daha geniş anlamda toplumsal faydanın gözetilmesi anlayışına sahip olmalıdır. Diğer bir deyişle İslami bankacılık daha geniş bir kesimin faydasının maksimize edildiği “paydaş” teorisine uygun faaliyet göstermelidir (İqbal ve Mirakhor: 2004). Bu anlayış IBBL'nin misyonundan rahatça görülmektedir. IBBL'nin misyonunda bankanın sadece bir ticari müessese değil, bunun ötesinde bir hedefleri olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“Refah odaklı bir bankacılık sisteminin uygulanması ve özellikle ülkenin öncelikli sektörleri ve az gelişmiş bölgelerinde çeşitlendirilmiş yatırım işlemleri vasıtasıyla dengeli bir büyüme ve adil kalkınmanın başarılması, tüm ekonomik faaliyetlerde eşitliğin ve adaletin sağlanması yollarıyla bir İslami Bankacılık kurmak. Sosyo-ekonomik kalkınmayı ve özellikle kırsal alanlarda düşük gelir grubuna finansal hizmetleri sunmayı teşvik etmek.” (IBBL 01.06.2017)

Bu nedenle, mikrofinans faaliyetlerinin banka bünyesinde başlatılmasında yönetim kurulunun sahiplenmesi önem taşımaktadır. İslami bankanın “yapmış gibi” olmak için değil, topluma karşı olan bir sorumluluğun parçası olarak mikrofinansı görmesi gerekmektedir. IBBL'nin faaliyet raporlarında -her ne kadar toplam krediler içerisindeki payı yüzde 4 civarında olsa da- mikrofinans programlarından hem yönetim kurulu başkanının hem de genel müdürün mesajlarında bir bölüm olarak bahsedilmektedir. Bu nedenle, katılım bankaları tarafından başlatılacak bir mikrofinans programının başarılı olması için başta yönetim kurulu olmak üzere üst düzey yöneticilerin bu konunun arkasında durması ve sahip çıkması gerekmektedir.

Mikrofinans programının başlaması için ciddi bir alan çalışmasının yapılması gerekmektedir. Kırılğan bir kesim hedef alındığı için hızlı bir

şekilde tüm şubeler üzerinden başlatılması bazı başarısızlıkların gerçekleşmesine neden olabilir ve bu durum tüm programı etkileyebilir. Bu nedenle, birkaç şube üzerinden pilot uygulamalar yapılması gerekmektedir. Bu pilot uygulamalarla o bölgedeki insanların hangi finansal ihtiyaçları olduğu, ne gibi ürünler sunulması gerektiği, geri ödemelerde ne tip zorluklar çıkabileceği, banka personelinin bu kesime nasıl yaklaşması gerektiği gibi hususlar tespit edilebilir. Bu noktada eğer varsa konvansiyonel mikrofinans faaliyetinde bulunan kuruluşlarla ya da kamu kurumları ile irtibata geçilebilir.

Fon kullandırma ürün seçiminde şubenin bulunduğu bölgenin ihtiyaçları ve finansal durumları dikkate alınmalıdır. Fon kullandırmada kullanılacak limitler IBBL'deki tutarlardan daha yüksek olabilir. Çünkü Türkiye, Bangladeş'e göre daha yüksek gelir grubunda olan bir ülkedir. RDS programındaki tutarlar kullanıldığında, Türkiye'deki yoksul kesimin finansal ihtiyaçlarını karşılamayabilir. Aynı zamanda her bölgenin ekonomik faaliyet alanları, yoksul insanların sosyo-ekonomik durumları, altına girebilecekleri borç yükü tutarı ve geri ödeme kapasiteleri farklı olabilir. Bu nedenle, mikrofinansın yapıldığı farklı illerdeki katılım bankaları şubeleri tarafından farklı limitler belirlenebilir. Tüm bunlarla birlikte IBBL'deki gibi tedricen tutarın artırıldığı bir sistem olması gerekmektedir. Sağlanacak finansmanın İslami finans ürünleri açısından dayanacağı sözleşme türü murabaha olması kaçınılmazdır. Çünkü murabaha ile bir malın alım satımı yapılmakta, öngörülebilir bir karpayı belirlenmekte ve takip edilmesi daha kolay olmaktadır. Fakat yeni metotlar da denenmelidir. Örneğin bir kişi kendisini kanıtlamış, kredilerini zamanında ödemiş ve iyi bir iş fikriyle geldiyse Katılım bankaları tarafından mudaraba, muşaraka gibi ortaklığa dayalı finansman türleri uygulanabilir. Aynı şekilde neredeyse hiç kullanılmayan selem gibi ürünler de küçük tutarlarda denenebilir.

IBBL gruba dayalı mikrofinans modelini uygulamaktadır. Bu model Grameen bank olmak üzere Bangladeş'teki birçok mikrofinans kuruluşlarında bulunmakta ve iyi bir şekilde işlemektedir. İnsanların grup oluşturmaları ve bu şekilde birbirlerini kontrol etmelerinin başarılı olmasında mevcut toplumun sosyo-kültürel kodları da etkilidir. İşbirliği ve birlikte iş yapma eğilimleri ülkeler, halklar arasında farklılık gösterebilir. Diğer bir deyişle, gruba dayalı finansman Bangladeş'te işlerken Türkiye'de işlemeyebilir. Yapılacak pilot uygulamalarda hem bireysel hem de gruba dayalı modeller denenip, görece daha uygun olan yöntem seçilebilir. Tüm bunlarla birlikte gruba dayalı ve bireysel finansman modellerinin şubelerin üzerine yükleyeceği iş yükü de iyi değerlendirilmelidir.

Tasarruf ürünleri mikrofinans faaliyetlerinin önemli bir parçasıdır. IBBL'nin rakamlarına bakıldığında, her ne kadar kişiler için oldukça cüzi tutarlar olsa da önemli denilebilecek tutar da yekûn birikmektedir. Bu şekilde katılım bankaları için bir fon sağlanabilir, aynı zamanda kredilerin geri ödenmesinde karşılaşılabilecek muhtemel sorunların önüne geçilebilir ya da sonrasında etkisinin azaltılması başarılabilir. Bu nedenle, küçük tasarrufların da yapılabileceği ve kâr payı alınabilecek katılma hesabı ürünlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Tasarruf ürünlerinin yanında mikrotekafül (mikro-sigortacılık) ürünlerinin de sunulması, zaten kırılgan bir durumda olan hedef kitlenin zor durumda kalma ihtimallerine karşı mikrofinans programının sağlıklı işlemini temin edebilir.

Mikrofinansın hedef kitlesini sosyo-ekonomik olarak düşük seviyedeki insanlar oluşturmaktadır. Bu kişilere sadece finansal desteğin verilmesi yeterli olmamaktadır. Kapasitelerinin geliştirilmesi için temel eğitimlerin verilmesi şarttır. Temel finansal bilgiler, muhasebe tutma, girişimcilik gibi konularda destek olunması, yok gösterilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, ailelerin eğitim, sağlık gibi alanlarda sosyal sorumluluk kapsamında desteklenmesi mikrofinans programının başarısını artıracaktır. Tüm katılım bankalarını ilgilendiren bu hususlarla birlikte, düzenleyicilerin mikrofinansın gelişmesi için gerekli düzenlemeleri yapması ve ön açısı bir tutum sergilemesi gerekmektedir. Bu şekilde, katılım bankalarının mikrofinans sektörüne girmesine engel olabilecek belirsizlikler ortadan kaldırılacak ve bu kuruluşlar teşvik edilmiş olacaktır.

Sonuç olarak, katılım bankalarının İslami mikrofinans faaliyetlerine başlamasında IBBL'nin tecrübesinden, Türkiye'nin ihtiyaçları ve kendine özgü sosyo-ekonomik, yasal özellikleri de dikkate alınarak istifade edilebilir. Fakat, katılım bankalarının mevcut yapıları ve imkanları içerisinde STK'larla işbirliklerini de içerebilecek farklı modellerin araştırılması ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Böylece en uygulanabilir modeller ortaya konulabilecektir. İslami mikrofinansın hayata geçirilmesi ile birlikte katılım bankalarının sosyal sorumluluk tarafı güçlenecek, toplum nezdindeki imajı pozitif etkilenecek, yeni müşterilere ulaşması sağlanacak, yoksulluğun azaltılmasında katkısı artacak, mikrofinansın yayılmasında öncü rol oynayacak, yeni ürünlerin ortaya çıkartılması için fırsatlar doğacaktır.

Kaynaklar

Ahmed, Habib (2002). "Financing Microenterprises: An Analytical Study of Islamic Microfinance Institutions". *Islamic Economic Studies* 9(2): 27-64.

- Ahmed, Habib (2013). "Financial Inclusion and Islamic Finance: Organizational Formats, Products, Outreach, and Sustainability". *Economic Development and Islamic Finance*. Ed. Z. Iqbal ve A. Mirakhor. Washington, D.C.: The World Bank. 203–229.
- Md, Akhtaruzzaman, Sarker, Abdul Awwal; Moula, Golam; Mily, Nazmun Nahar (2016). *Developments of Islamic Banking in Bangladesh*. Dhaka: Bangladesh Bank.
- ASA. Loan Products, <http://www.asa.org.bd/loan-products/>, 20.06.2017 tarihinde erişildi.
- Armendariz, Beatriz ve Morduch, Jonathan (2010). *The Economics of Microfinance*. 2nd Edition. London: The MIT Press.
- Asutay, Mehmet (2007). "A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System". *Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies* 1(2): 3–18.
- BRAC (2015). Brac At a Glance. <http://www.brac.net/sites/default/files/ata glance - December 2015.pdf>, 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- CBB (2017). *Annual Report 2015-2016*. Dhaka: Central Bank of Bangladesh.
- CBB. Exchange Rate of BDT against USD, <https://www.bb.org.bd/econdata/exchangerate.php>, 15.06.2017 tarihinde erişildi.
- Chapra, Muhammad Umer (1991). "The need for a new economic system". *Review of Islamic Economics* 1(1): 9–47.
- Credit Suisse Group (2016). *Global Wealth Databook 2016*. Zurich.
- El-Zoghbi, Mayada ve Kaylene, Alvarez (2015). *Understanding Costs and Sustainability of Sharia-Compliant Microfinance Products*. Focus Notes. Washington, D.C.: CGAP.
- Feroz, Habib Ehsan ve Goud, Blake (2009). "Grameen La Riba Model: A Strategy for Global Poverty Alleviation". *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* 5(2): 77–100.
- Grameen Bank. Credit Delivery System, <http://www.grameen.com/credit-delivery-system/>, 20.06.2017 tarihinde erişildi.

- Hermes, Niels ve Lensink, Robert (2011). "Microfinance: Its Impact, Outreach, and Sustainability". *World Development* 39(6): 875-881.
- Iqbal, Zamir ve Mirakhor, Abbas (2004). "Stakeholders Model of Governance in Islamic Economic System". *Islamic Economic Studies* 11(2): 43–63.
- Islami Bank Bangladesh Limited (2016). Annul Report 2016, http://www.islamibankbd.com/annual_report/Annual%20Report%202016.pdf, 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- Islami Bank Bangladesh Limited. Annual Report 2015, 2014, 2013, 2012, 2011, 2010, 2009, 2008, 2007, http://www.islamibankbd.com/annual_report.php, Yıllık Faaliyet Raporlarına 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- Islami Bank Bangladesh Limited. Rural Development Scheme, <http://www.islamibankbd.com/rds/>, 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- Ledgerwood, Joanna (1998). *Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective*. 3rd Edition. Washington, D.C.: World Bank Publications.
- Microcredit Regulatory Authority (MRA) (2015). *NGO-MFIs in Bangladesh*. Dhakka.
- Mix Market, Bangladesh Market Overview, <http://www.mixmarket.org/mfi/country/Bangladesh>, 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- Otero, Maria (2003). "Savings Mobilization and Microenterprise Programmes". *Microfinance Evolution, Achievements and Challenges* Ed: M. Harper. London: ITDG Publishing. 25–36.
- Oxfam (2017). An Economy for the 99%. https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bp-economy-for-99-percent-160117-en.pdf, 01.06.2017 tarihinde erişildi.
- Robinson, Marguerite S. (2001). *The Microfinance Revolution Sustainable Finance for the Poor*. Washington, D.C.: World Bank Publications.
- UNDP (2016). *Human Development Report 2016: Human Development for Everyone*. New York: United Nations

World Bank (2015). *A Measured Approach to Ending Poverty and Boosting Shared Prosperity*. Washington, D.C.: World Bank Publishing

World Bank. Rural population (% of total population), <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL.ZS>, 16.06.2017 tarihinde erişildi.

World Bank. Bangladesh Data, <http://data.worldbank.org/country/bangladesh>, 17.06.2017 tarihinde erişildi.

Zeller, Manfred ve Meyer, Richard L. (2002). *The Triangle of Microfinance: Financial Sustainability, Outreach, and Impact*. Johns Hopkins University Press.